

(111. 1.)

KONINKLIJKE BOODSCHAP.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

MIJNE HEEREN!

Wij bieden U hiernevens ter overweging aan een ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van de begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1910.

Terugkoop van het particuliere land Indramajoe-West.

De toelichtende memorie (en bijlagen), die het wetsontwerp vergezelt, bevat de gronden waarop het rust.

En hiermede, Mijne Heeren, bevelen wij U in Godes heilige bescherming.

Soestdijk, den 19 September 1910.

WILHELMINA.

(111. 2.)

ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is om het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1910, vastgesteld bij de wet van 31 December 1909 (*Staatsblad* n°. 434), gewijzigd en verhoogd bij de wetten van 28 Mei 1910 (*Staatsblad* n°. 147) en 15 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 230 en 232) nader te wijzigen en te verhoogen ten einde het particuliere land Indramajoe-West door aankoop tot het Staatsdomein te doen terugkeeren;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Eenig artikel.

In het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1910 wordt tusschen de onderafdeelingen 29a en 30 ingevoegd:

Onderafdeeling 29b. Terugkoop van het particuliere land Indramajoe-West . . . . . f 3 500 000.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Koloniën,

(111. 3.)

MEMORIE VAN TOELICHTING.

§ 1. Toen tijdens de voorbereiding van de beslissing over den terugkoop van het land Kandanghauer ook het particuliere land Indramajoe-West aan de Regeering te koop werd aangeboden, heeft de ondergeteekende gemeend deze gelegenheid om weder eene groote uitgestrektheid particulier landbezit tot het Staatsdomein terug te brengen niet voorbij te mogen laten gaan en heeft hij zich onverwijld tot den Gouverneur-Generaal gewend, met verzoek een onderzoek te willen instellen omtrent de koopwaarde van dat land. Aangezien dat onderzoek heeft uitgewezen, dat de door de eigenaresse van dat land gestelde voorwaarden zeer aannemelijk geacht kunnen worden, meent hij in overeenstemming met den Gouverneur-Generaal het voorstel te moeten doen tot den aankoop van het land over te gaan. Bijzondere omstandigheden maken den terugkeer van Indramajoe-West tot het Staatsdomein zeer gewenscht. Dit land vormt namelijk een complex met Kandanghauer, met welk land het bij den verkoop door het Britsche tusschenbestuur in 1813 één geheel uitmaakte. Heeft het Gouvernement nevens Kandanghauer ook Indramajoe-West verkregen, dan is daardoor aan het bestaan van particuliere landerijen in de geheele residentie Cheribon een einde gemaakt.

De tegenwoordige eigenares, de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Maatschappij tot Exploitatie van het land Indramajoe-West” is bereid den vollen en onbezwaarden eigendom van het land met al wat zich daarop bevindt met uitzondering van hetgeen aan derden behoort en van de eventueel zich nog op het land en in de pakhuizen bevindende padi en rijst uit den oogst 1910, voorzoover die aan derden verkocht doch nog niet afgeleverd zijn, aan de Regeering te verkoopen voor eene som van f 3 500 000, mits de Regeering haren wensch daartoe voor één Januari 1911 te kennen geeft. Wanneer derhalve het wetsontwerp vóór dezen datum kracht van wet verkregen zal hebben, zal de ondergeteekende in staat zijn om het land Indramajoe-West tot het Staatsdomein te doen terugkeeren.

§ 2. *Beschrijving van het land.* Zooals de hierbij gevoegde kaart doet zien, ligt het land Indramajoe-West in de afdeeling Indramajoe van de residentie Cheribon en beslaat het een lang gerekte strook tusschen het land Kandanghauer in het westen en de rivier de Tjimanoeck, die de oostgrens vormt⁽¹⁾. In het noorden grenst het aan de Java-zee en in het zuiden aan de residentie Preanger-Regentschappen. De oppervlakte is te stellen op omstreeks 81 000 bouws, zoodat het tot de vier uitgestrekteste landerijen van Java behoort.

Het land maakt het ressort uit van twee gouvernementen-districtshoofden, met als standplaats Soekadedel en Soember.

(1) Alleen ter hoogte van de hoofdplaats Indramajoe dringt het gouvernementengebied over den westelijken oever van de Tjimanoeck heen, doordat de woning van den assistent-resident met het emplacement van het voormalig fort en de desa Pengandjang eene bij den verkoop in 1813 voorbehouden enclave op het landgoed vormt.

Onder hen zijn werkzaam vier door den landheer benoemde demangs, nl. van Pasèkan, Lobener, Oedjoeng en Djatitoedjoe, wier werkring met dien van assistent-wedono's overeenkomt.

Anders dan op de meeste particuliere landerijen komen op Indramajoe-West werkelijke dorpsinstellingen voor; in het noorden treft men zelfs twee desa's aan, waarin communaal bezeten sawah's worden gevonden. De inrichting van het dorpsbestuur komt overeen met die in de gouvernementlanden. De desahoofden en sommigen van hunne schrijvers hebben ambtsvelden.

Op 1 Januari 1910 telde Indramajoe-West 97 desa's met eene inlandsche bevolking van ruim 83 000 zielen. In de kademangan Pasèkan wonen voorts 326 Arabieren en in de hoofdplaatsen der vier kademangans te zamen 605 Chineezers.

Van het land, dat naar het zuiden zacht glooiend oploopt tot eene hoogte van niet meer dan 250 voet boven de zee, wordt ongeveer 30 000 bouws ingenomen door sawahvelden, 4000 bouws door etablissementen, kampongs, wegen enz., terwijl 200 bouws beplant zijn met ficus elastica en de overblijvende 46 800 bouws, waaronder 2 700 bouw rawa's enz., tot de dusgenaamde woeste gronden behooren.

Het door de sawahvelden ingenomen terrein, waarvan slechts 4 827 bouws uitsluitend van regen afhankelijk is en waarvan het overige oppervlak deels voldoende deels alleen in gunstige omstandigheden bevoeid wordt, is nimmer geheel beplant. In het algemeen mag men op een beplant oppervlak van 26 000 bouws rekenen maar als geslaagd niet meer dan 22 000 aannemen. In het zuidelijkste deel van het landgoed wordt in het desa-complex Pakoembahan door de suikerfabriek Kadipaten suikerrietcultuur gedreven. De hiervoor in beslag genomen uitgestrektheid bedroeg in het jaar 1909/10 375 bouws sawahs bruto. In verband met deze cultuur, die eene eertijds achterlijke streek tot bloei heeft gebracht, is tusschen voornoemde onderneming en Indramajoe-West met ingang van 1 Januari 1906 voor den duur van 15 jaren eene overeenkomst gesloten, waarbij Indramajoe-West de door Kadipaten met opgezetenen van het land, die erpachters zijn van gronden der desa's Pakoembahan, Berembenget, Kartawinangoen, Soekawana en Babahan voor den duur van 15 jaar aangegane huurcontracten voor beplanting met suikerriet, goedkeurt, waartegenover Kadipaten zich tot het volgende verbindt. De suikeronderneming zal gedurende den loop der overeenkomst aan Indramajoe-West voor het gemis van de tjoeké der met suikerriet beplante gronden jaarlijks voldoen de waarde van $2\frac{1}{2}$ pikol tjoeké-rijst per bouw tegen den prijs, waarvoor de eerste soort rijst van het land in dat jaar is verkocht. Kadipaten nam aan een stoomgemaal op te richten bij de desa Pakoembahan (1), ten einde met gebruikmaking van de door den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken aan de eigenaren van Indramajoe-West verleende vergunning water op te pompen uit de Tjimanoeek tot een maximum van 350 L. per seconde. Het opgepompte water, dat niet benodigd is voor den rietaanplant, zal kosteloos ter beschikking gesteld worden van dat deel der bevolking, dat een deel zijner gronden voor beplanting met suikerriet heeft verhuurd. Bij het eindigen der overeenkomst heeft Indramajoe-West het recht om het stoomgemaal over te nemen voor een door deskundigen vast te stellen prijs.

De 44 100 bouws eigenlijken woesten grond worden thans hoofdzakelijk bedekt door gras en struiken en, in de zuidelijke helft, door een djatibosch, dat evenwel tengevolge van gebrekkig toezicht in vroegere jaren grootendeels door de bevolking gedevasteerd is. Het gedeelte van deze woeste gronden, dat gelegen is ten noorden van het op de kaart aangegeven, van Soember naar het westen leidende voetpad, kan, wanneer de noodige irrigatiewerken worden aangelegd, productief gemaakt worden en ongeveer 17 000 bouws sawahs opleveren. Het zuidelijke, hooger gelegen, gebied schijnt geschikt voor rubber en wellicht ook voor sommige theesoorten na door aanleg van wegen beter toegankelijk te zijn gemaakt.

(1) De inrichting is reeds in werking.

De bevoeiing der sawahs geschiedt uit rivieren en rawa's. De in Djatitoedjoe, Oedjoeng en Lobener gelegen sawahs worden geïrrigeerd uit de van het zuiden naar het noorden loopende Tjipelang-leiding, die door de rawa's gesteund wordt; deze watervoorziening is echter niet voldoende voor deze geheele streek. De in het noorden liggende Pasèkan-delta ontvangt haar water uit de Tjimanoeek en de Rambatan-rivier, die haar omsluiten. Daarenboven worden de sawahs en de suikerriet-aanplantingen in het zuidelijkste deel van het land bij de desa Pakoembahan uit de Tjimanoeek bevoeid. Over eene bevoeiing op ruimer schaal uit de Tjimanoeek wordt, mede met het oog op den aanleg van nieuwe sawahs, sinds verscheidene jaren overleg met de Regeering gepleegd. Dit vraagstuk, dat samenhangt met de bevoeiing in het aangrenzend gouvernementgebied, is tot dusver nog niet tot eene oplossing gekomen. De eigenaren hebben inmiddels in 1907 voor hunne rekening een aanvang doen maken met de opnemng van het landgoed uit een oogpunt van irrigatie en met de kaarteering der gronden, berustende op eene triangulatie, aangesloten bij het gouvernement-driehoeksnet. Deze arbeid, die aan alle technische eischen beantwoordt, wordt nog steeds voortgezet.

De hoofdverkeersweg is de weg, die van Indramajoe over Lobener naar Kandanghauer in het westen en langs Banggadoewa in het zuiden loopt. Deze weg is verhard, ingericht op verkeer met automobielen en bevindt zich met de daarin gelegen bruggen in goeden staat. De weg, die van Banggadoewa zuidwaarts naar Djatitoedjoe leidt, is tot dusver slechts hier en daar verhard.

De eenige vaste brug over de Tjimanoeek, welke rivier zelf een goede transportweg is voor de producten van het land, bevindt zich zestig paal stroomopwaarts bij Pakoembahan. Ze is gebouwd door de suikerfabriek Kadipaten en ingericht op lowries en op personenvervoer. Daarbij is door dezelfde onderneming eene décauville-baan aangelegd.

In de toekomst zal de spoorweglijn Tjikampek—Cheribon het land ter hoogte van Oedjoeng doorsnijden.

Ter hoofdplaats Indramajoe bevindt zich eene geheel nieuwe, eerst onlangs ingerichte rijstpellerij „Prinses Juliana”, die aan de rivier is gelegen, zoomede het landhuis. Te Banggadoewa en te Djatitoedjoe zijn woningen voor een Europeesch geëmployeerde. De pakhuizen liggen alle aan den oever van de Tjimanoeek, zoodat het product onmiddellijk met prauwen zeevaarts gevoerd kan worden naar de ter reede liggende schepen. Voorts bezit het land een eigen telefoonnet.

Het cijfer van de op het land gevestigde inlandsche bevolking en van hare bezittingen vertoont eene geleidelijke toeneming, zooals blijken kan uit het volgende staatje:

Jaar.	1813.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	
Zielen	9 425	78 689	80 821	81 707	82 149	83 973	
Buffels.	1 536	8 200	8 820	8 559	9 624	9 750	
Runderen	—	28	34	4	33	254(1)	
Sawahs	Beschikbaar . . . . . Beplant. . . . . Geslaagd	29 361	29 186	29 717	30 000	—	
		312	26 041	26 040	25 394	26 505	—
		21 860	22 013	21 385	22 549	—	
Kampongs	38	—	95	—	—	97	

Op het land werkt een goed georganiseerd credietwezen in verschillende vormen en men treft er onderscheidene desa schooltjes aa. die aan eenvoudige eischen voldoen.

(1) Ter verbetering van den veestapel zijn in 1909 220 runderen uit Madoera aangevoerd, die aan de opgezetenen zijn verstrekt op afbetaling in drie jaar tijd tegen 6% rente.

§ 3. *Inkomsten en uitgaven na den terugkeer tot het Staatsdomein.* Terwijl ten aanzien van de door de tegenwoordige eigenaresse van het land verkregen inkomsten wordt verwezen naar de door de „Maatschappij tot Exploitatie van het land Indramajoe-West” uitgegeven jaarverslagen⁽¹⁾ moge omtrent de inkomsten welke het Gouvernement na de overneming te wachten staan, het volgende worden aangeteekend. Daarbij dient in het oog gehouden te worden dat na den terugkeer van het land tot het Staatsdomein de tegenwoordige heffingen zoodra mogelijk vervangen zullen worden door de landrente en dat de vordering van heerendiensten naar den in de gouvernementlanden gebruikelijken vorm zal worden gewijzigd.

Voor de berekening der landrente wordt de oppervlakte van 22 000 bouws, die jaarlijks als geslaagd kan worden aangemerkt (zie boven bladz. 2), als basis genomen. De aanslag per bouw daarvan kan, in vergelijking met het gebied aan de overzijde van de Tjimanoeek waar hij gemiddeld f 6.07 betaalt en gelet op den tegenwoordigen staat van het bevoelingswezen, veilig op f 5½ geraamd worden. Trekt men hiervan 8 pct. af voor collecte-loon en houdt men veiligheidshalve nogmaals rekening met misgewas door daarvoor 3 pct. in mindering te brengen, dan blijft er eene totaal-opbrengst van f 121 000 — (f 3630 + f 9390) = f 107 980.

Komt de noodzakelijke verbetering der irrigatie tot stand dan kan, zooals hierboven is medegedeeld, op eene uitgestrektheid van minstens 17 000 bouws nieuwe sawahs, gerekend worden en zullen de 8000 bouws sawah, die thans wel ontgonnen zijn, maar als mislukt beschouwd worden, mede behooren te tellen. De landrente ook hiervan gemiddeld op f 5½ per bouw stellende komt men na aftrek van 8‰ collecteloon en 3‰ misgewas tot een opbrengstcijfer van f 122 705. Stelt men de lasten, die daartegenover staan op rond 5‰ van de aanlegkosten, die door den Directeur van Burgerlijke Openbare werken op f 58 per bevoelbaren bouw sawahgrond worden geschat, dan moet van het jaarlijksch bedrag van f 122 705 afgetrokken worden 5‰ van f 1 450 000 of f 72 500 zoodat er f 50 205 overblijft.

De 10 000 bouws voor bergcultuur geschikte woeste gronden zouden bij uitgifte in erfpacht een jaarlijkschen canon van f 2 kunnen opbrengen, derhalve f 20 000.

Het aantal werkbare mannen bedroeg in 1909 15 333, welk aantal bij de heffing van een hoofdgeld van f 1, eene opbrengst van f 15 333, verminderd met 8‰ collecteloon en derhalve f 14 107 geeft.

Na overgang aan het Gouvernement zullen dus de inkomsten bedragen:

Landrente van de tegenwoordig als geslaagd aan te merken sawahs	f 107 980
Zuivere opbrengst der landrente van de nieuw te irriceeren gronden	50 205
Canon van in erfpacht uit te geven grond	20 000
Hoofdgeld.	14 107
Totaal	f 192 292

Hiertegenover staat het verlies van de inkomsten aan belastingen, die door den eigendomsovergang van het land aan het Gouvernement zullen ontvallen, nl. de verponding, de inkom-

stenbelasting op de overwinst, benevens het bedrag van de door het Europeesch personeel betaalde belastingen. Het totaalcijfer hiervan kan op f 11 000 gesteld worden.

Voorts dient men te rekenen op de tijdelijk noodige indienststelling van een controleur met toebehoorend inlandsch personeel, hetgeen eene jaarlijksche uitgave van f 7020 zal vorderen, alsmede op twee onderdistrictshoofden, die met inbegrip van schrijvers en oppasserspersoneel f 4068 'sjaars zullen kosten.

Het eindcijfer van f 192 292 moet dus met f 11 000 + f 7020 + f 4068 = f 22 088 verminderd worden en wordt dus f 170 204.

Volledigheidshalve dient er nog op te worden gewezen, dat de boven besproken overeenkomst der Maatschappij met de suikeronderneming Kadipaten door het Gouvernement zal zijn over te nemen.

§ 4. *Conclusie.* Gaat men even als bij den aankoop van het land Kandanghauer voor de leening, waaruit de koopsom van Indramajoe-West vroeger of later te bestrijden zal zijn van de annuïteit uit, die wordt aangenomen voor de voorschotten die uit 's Rijkskas aan gemeenten ter uitvoering van de woningwet worden verstrekt, dan zou thans eene annuïteit van 4168‰ zijn aan te nemen. Veiligheidshalve echter van 4½‰ uitgaande zal men op eene jaarlijksche uitgave van f 157 500 moeten rekenen. Ook dit land zal dan door den voorgestelden aankoop na 50 jaren weder onbezwaard eigendom van het Gouvernement kunnen worden.

Buiten beschouwing blijven dan, behalve de aflopende inkomst uit het contract met Kadipaten, nog de volgende voordeelen:

De terugbetaling van de door de eigenares gegeven voorschotten ten behoeve van den padi-oogst van 1911, voor den aankoop van vischgerei en van vee zal na den verkoop aan het Gouvernement geschieden. Uit dien hoofde kan met zekerheid eene ontvangst van ruim f 50 000 tegemoet worden gezien. Verder verkrijgt het Gouvernement verschillende kapitaalwaarden die rentegevend zijn. Daartoe behoort in de eerste plaats de hooger genoemde nieuwe rijstpellerij „Prinses-Juliana” met eene waarde van f 140 000, voorts de verschillende etablissementen en pakhuizen. Het landhuis zou voor controleurswoning, de pakhuizen zouden wellicht voor den opslag van zout gebruikt kunnen worden. De hooger vermelde in kaarten en gegevens neergelegde resultaten der reeds verrichte triangulatiën ten behoeve van de voorbereiding der irrigatie, waarvoor door de eigenares reeds ruim f 70 000 is uitgegeven, zullen der Regeering een gelijk bedrag besparen.

De ondergeteekende meent voorts er op te moeten wijzen, dat strikt genomen de uitgaven van het onderdistrictsbestuur niet in de onkostenrekening mogen worden opgenomen, vermits de invoering daarvan ook dan noodzakelijk zal zijn, indien het land niet tot het Staatsdomein mocht worden teruggebracht.

Uit een en ander volgt, naar de meening van den ondergeteekende, dat uit een financieel oogpunt de voorgestelde transactie ten volle gerechtvaardigd is.

De Minister van Koloniën,

DE WAAL MALEFIJT.

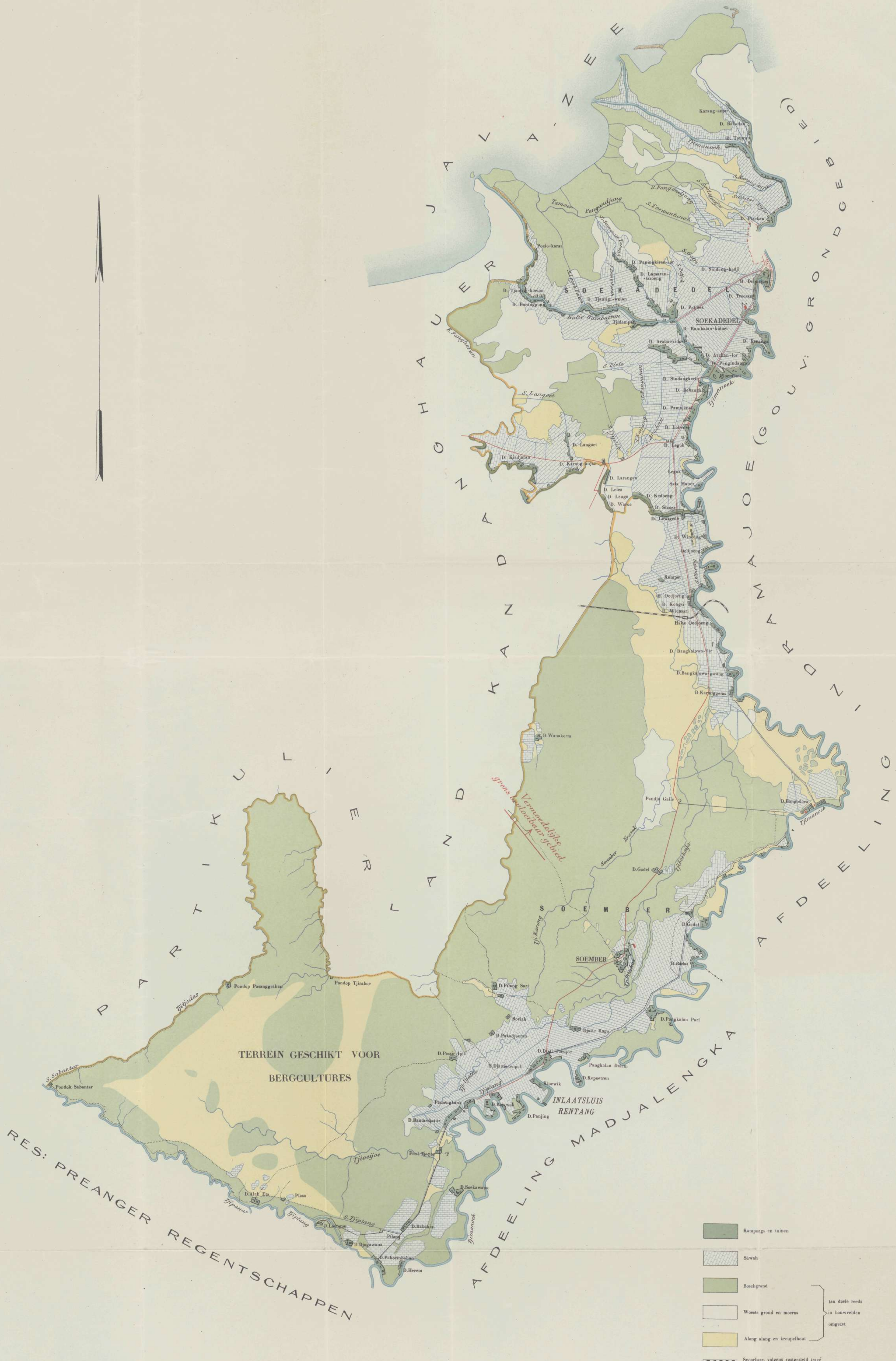
(1) Die over de boekjaren 1 Juli 1907 tot 30 Juni 1908 en 1 Juli 1908 tot 30 Juni 1909 worden ter griffie der Kamer gedeponceerd.

Kaart van het particuliere land „Indramajoe-West”

(Afdeling INDRAMAJOE, Residentie CHERIBON.)

SCHAAL 1 : 100 000.